

Hans van Pinxteren

Tabula rasa maken

Hans van Pinxteren (1943) is dichter en vertaler uit het Frans. Hij vertaalde werk van onder anderen Rimbaud, Artaud, Balzac, Stendhal, Flaubert, Montaigne, Voltaire en Lao Tse. In 1980 ontving hij de Martinus Nijhoffprijs (in het bijzonder voor Salammbô van Flaubert) en in 2001 de Dr Elly Jafféprijs (voor De essays van Montaigne). In 2012 werd door VertaalVerhaal De hond van Rabelais uitgebracht, zijn bundel met essays over het vertalen. Naast zijn vertalingen schreef hij elf bundels met gedichten en prozagedichten. In november 2023 verscheen bij uitgeverij Oevers de essaybundel Hoe ouder hoe vrolijker, waarin het vertalen een belangrijke rol speelt. En in maart 2026 verscheen bij uitgeverij Vleugels de dichtbundel Wolken spiegels, een door hem zelf samengestelde selectie uit zijn gedichten en prozagedichten ter gelegenheid van zijn zestigjarig dichterschap. Hij is vanaf de oprichting redacteur van VertaalVerhaal. ‘Tabula rasa maken’ verscheen eerder in Filter 31:4. Eerder schreef hij over ‘vormende leermeesters’ in ‘Het draakje’ en ‘Het masker’.

Tabula rasa maken

Veel leraren hebben bouwstenen geleverd voor mijn vertaalwijze. Eén van hen is de heer Kop. Als ik hem niet had ontmoet, zou ik nooit de vertaler zijn geworden die vóór alles gefocust was op het ritme en de toonklank, op het melodisch aspect van het door de ander vertelde verhaal. Mocht er een categorie zijn van mensen die als pedagoog worden geboren, dan behoorde mijn leraar klassieke talen, dr. G. Kop, daar zeker toe.

Als het toeval bestaat, ben ik bij toeval op hem gestuit. Ik studeerde toen al Frans aan de Universiteit van Amsterdam en bleek niet voldoende te hebben aan het door mij behaalde diploma H.B.S.-A. Destijds moest je nog, om op te kunnen gaan voor het kandidaats Romaanse talen, in het bezit zijn van een gymnasiumdiploma. In het jaar dat ik besloot daarvoor staatsexamen te doen, ontdekte ik dat er aan de Theologische faculteit een spoedcursus Latijn en Grieks werd gegeven voor studenten theologie die geen gymnasiumopleiding hadden genoten. De docent die de cursus gaf, was de heer Kop. Op een morgen fietste ik, tegen het uur dat hij daar les gaf, naar het universiteitsgebouw aan de Kloveniersburgwal, vond het lokaal dat hem was toegewezen, en vroeg of ik zijn lessen mocht volgen. Ik weet niet meer of ik hem toen mijn collegekaart heb laten zien, maar wel herinner ik mij de brede glimlach waarmee hij ermee instemde dat ik het groepje van zes aspirant-theologen kwam aanvullen.

Kop was een al wat oudere leraar, zo begin zestig. Iemand die van zoveel markten thuis was als hij, had ik nog nooit ontmoet. Tegelijk met de studie klassieke talen had hij het conservatorium gedaan. Hij had een proefschrift geschreven over muziekpedagogie, toegespitst op de ontwikkeling van het wonderkind. Daarvoor had hij onder anderen met Yehudi Menuhin gecorrespondeerd. Bovendien had hij zich verdiept in het Zenboeddhisme en de raya-joga. Van deze uit zoveel verschillende disciplines opgebouwde muzische sfeer werden wij deelgenoot gemaakt bij de bespreking van de Griekse en Latijnse teksten die hij ons liet vertalen: Plato, Cicero, Seneca.

‘Als je merkt dat je een zin niet goed vertaald hebt, vergeet dan alles wat je over die zin hebt gedacht,’ raadde hij ons aan. ‘Je moet zelfs het gedeelte van de zin vergeten dat je wél goed vertaald denkt te hebben. Laat de gedachten of halve gedachten los die tot een onjuiste interpretatie of een constructiefout hebben geleid. Om de zin in zijn geheel goed te vertalen moet je in zo’n staat van bewustzijn komen dat het is of je voor het eerst naar die zin kijkt. Probeer de onbevangenheid terug te vinden waarmee een kind zich het systeem van de moedertaal eigen maakt. Dát gemak. Ja, probeer tegenover het probleem zo onbevangen te staan als een kind dat in principe doet. “Kon ik nog maar zó spelen,” schreef Yehudi Menuhin mij eens, “als toen ik een kind was en er nog niet over nadacht hóé ik het moest spelen.”’

Om kort te gaan, bij de vertaling van een zin die ons problemen had opgeleverd, moesten wij de ratio met rust laten, vergeten dat we ons al met die zin hadden beziggehouden. Wat mij in deze benadering het meest intrigeerde, was dat je ook het gedeelte van de zin moest vergeten dat je wél goed had vertaald. Want als je dat niet deed, kon je de zin als geheel niet loslaten en liep je licht het risico terug te vallen in het reeds gebaande spoor waarin de fout was ontstaan. Je moest *tabula rasa* maken, worden als een onbeschreven blad.

Door Kops methode in praktijk te brengen heb ik inderdaad geleerd in tweede of derde instantie zinnen op te lossen die ik aanvankelijk niet juist had vertaald. Toen ik mij een paar jaar later aan *Illuminations* zette, heb ik deze werkwijze toegepast bij de vertaling van Rimbauds prozagedichten. Maar dan niet op een enkele zin die ik niet begrepen of fout vertaald zou hebben, maar op elk afzonderlijk prozagedicht, keer op keer, zolang ik nog twijfelde aan mijn weergave van de tekst.¹

Door deze methode toe te passen ook bij latere vertalingen, heb ik het vermogen ontwikkeld me los te maken van mijn eerdere vertaaloplossingen, niet alleen van een zin, een fragment of één gedicht uit een bundel, maar van mijn vertaling van het oorspronkelijk werk in zijn geheel. Uiteindelijk ging ik in de fase van de drukproeven luisteren naar de tot stand gekomen versie alsof deze niet door mij persoonlijk was gemaakt. Ik stelde mij daarbij de vraag: zou het zo klinken als de auteur zelf het in het Nederlands had geschreven? In deze eindfase, op momenten dat ik bijna als een objectief luisteraar me er rekenschap van gaf dat de stem vervlakte of niet authentiek klonk, trachtte ik het timbre alsnog te treffen en de juiste cadans en ritmiek te vinden.

Kop trainde ons in het luisteren naar het verhaal van de ander, naar de diepere bedoeling van de auteur, om in contact te komen met zijn oorspronkelijkheid. Ik denk dat hij, juist met dit oogmerk – het leren luisteren – het groepje aspirant-theologen, en ook mij, uitnodigde op avondjes bij hem thuis. Dan draaide hij grammofoonplaten met verschillende uitvoeringen van eenzelfde muziekstuk. Om beurten liet hij ons benoemen waaruit het verschil in interpretatie bestond. En als wij stuk voor stuk onze bevindingen hadden uitgesproken, gaf hij daar persoonlijk, als muziekpedagoog, commentaar op.

Vertalen, wordt wel gezegd, is de ideale wijze van lezen. Voor mij is het, dankzij mijn ontmoeting met de heer Kop, veeleer de optimale wijze van luisteren: naar het verhaal van de ander. Als Kop mij iets deed beseffen, dan is het wel dat vertalen in de eerste plaats is: het jezelf ontvankelijk maken voor de stem van de auteur. Wilde ik werkelijk haar essentie tot mij laten doordringen, dan moest ik mijzelf leegmaken. En luisteren, luisteren slechts naar de auteur die ik vertaalde.

¹ Voor een meer gedetailleerde beschrijving van mijn toepassing van dr. Kops methode, zie pp.180 t/m 183 in mijn essaybundel *Hoe ouder hoe vrolijker* (Oevers, 2023).